

»Predstava dovoljuje se izpuštvši rdeče označena mesta«: gledališka cenzura tujega repertoarja v Ljubljani (1898–1912)

TONE SMOLEJ

APRILA 1900 JE IVAN TAVČAR na seji deželnega zbora Kranjske spregovoril »nekaj resnih besed« o gledališki cenzuri, ki da mori nemško, naravnost zatira pa slovensko gledališče.¹ V Avstriji se uživa veliko svobodo, ki je zajamčena v temeljnih zakonih, ob njih pa še vedno veljajo cesarske naredbe iz petdesetih let 19. stoletja. Kljub svobodi mišljenja in prostega razvoja umetnosti lahko vlada z zastarelim Gledališkim redom določeno dramo »obstriže in obrije ali osmоди, tako da od prvotnega umotvora skoraj čisto nič ne ostane.« »[V] zadnjem času je naša gledališka cenzura postala že tako nadležna in tako sitna, da je v resnici skrajni čas, da se temu duševnemu terorizmu nekoliko upremo«, je dejal poslanec Tavčar, ki je poudaril, da je cenzura še vedno »na tistem nivoju, na katerem se je gibala pred letom 1848«. Takšen način pa je za stoletje, v katerem živimo, naravnost nedostojen in nedopusten.² Z omembo naredb iz petdesetih let je Tavčar mislil na Gledališki red (Theaterordnung), ki ga je novembra 1850 podpisal tedanji (pozneje razvpiti) notranji minister Alexander Freiherr von Bach in je veljal na območju celotne monarhije. Gledališki ravnatelj je moral, skladno z novim redom, poskrbeti, da je vsako odrsko delo od oblasti pridobilo dovoljenje za uprizoritev. Bach je dodal še dodatno Navodilo (Instruction), v katerem je bolj natančno opisal, kaj vse je treba brezpogojno izključiti iz odrskih predstav.³ V

¹ Pregledno o literarni cenzuri po letu 1848 prim. Dović 2021.

² Stenografični zapisnik sedme seje deželnega zbora kranjskega v Ljubljani, 11. 4. 1900. *Obravnave deželnega zbora kranjskega v Ljubljani* (29. 12. 1899 do 5. 5. 1900). (Ljubljana: Deželni odbor kranjski, 1900), str. 120–121.

³ 454. Verordnung des Ministeriums des Innern vom 25. 11. 1850. *Allgemeines Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Oesterreich*. Jahrgang 1850. (Wien: Hof- und Staatsdruckerei, 1850), str. 1976–1977.

nadaljevanju bom obravnaval primere iz korpusa petdesetih tujih dram, uprizorjenih v Ljubljani med letoma 1898 in 1912, pri katerih je gledališki cenzor prečrtal določena mesta. Vse do leta 1909 je to nalogo opravljal izobraženi, a birokratsko pedantni policijski svetnik Oskar Wratschko.⁴ Raziskava je nastala na podlagi cenzorskih dovoljenj, shranjenih v Arhivu Republike Slovenije, ter rokopisnih prevodov, ki jih hrani Slovenski gledališki inštitut.⁵ Ker so cenzorske prepovedi zelo nejasne brez sobesedila, ga je bilo treba poiskati v sočasnih dramskih prevodih.

Žaljenje cesarja, Avstrije in vojaštva

Bach je v Navodilu določil, da je treba iz predstav izločiti vse, kar je neskladno s čutom lojalnosti do državnega poglavarja, do vladajoče cesarske rodbine, do obstoječe državne ureditve, ali vse, kar bi lahko ranilo domoljubje državljanov.⁶ Nekaj let pozneje je bila razglašena še *Kazenska postava zoper hudodelstva, pregreške in prestopke*, ki v sedmem poglavju obravnava razžalitev veličanstva in udov cesarskega roda: »Kdor cesarju spoštovanje ukraji, naj se zgodi le-to z osebnim razžaljenjem, z gerdenjem, hudim ogovarjanjem ali zasramovanjem, očitno ali pred več ljudmi izrečenim, po natisnjenih delih, s podajanjem ali razširjanjem podob ali pisanj, se zakrivi s hudodelstvom razžalitve veličanstva, in naj se kaznuje s težko ječo od enega do pet let.«⁷ Prav tako strogo so kaznovali razžalitev drugih članov cesarske družine, kar je bilo v ospredju cenzurnih zahtev.

Leta 1902 je namreč cenzor Wratschko zahteval, da se ime Neipperg »ne nahaja niti v igri [*Madame Sans-Gêne*] niti na gledališkem listu«.⁸ Grof Adam

⁴ Njegovo kariero je rekonstruirala Katja Mihurko Poniž v poglavju v tej knjigi.

⁵ Zahvaljujem se Katarini Kocijančič za izjemno pomoč pri raziskovanju prevodov v knjižnici SLOGI. Zahvala gre tudi prof. dr. Katji Škrubej in dr. Andreasu Golobu, ki sta mi posredovala podatke o avstrijski kazenski postavi.

⁶ Instruction. *Allgemeines Reichs- Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Oesterreich*. Jahrgang 1850. (Wien: Hof- und Staatsdruckerei, 1850), str. 1978–1980.

⁷ *Kazenska postava zoper hudodelstva, pregreške in prestopke za avstrijsko cesarstvo*. § 63. (Dunaj: Cesarsko-kraljeva dvorna in državna tiskarnica, 1853), str. 34.

⁸ ARS, SI AS 16, Konvoluti, šk. 168a, 1902 (tj. leto)/3996 (tj. številka zadeve). Na enak način so navedeni tudi vsi naslednji zapisi cenzorskih dovoljenj, ki so bili uporabljeni pri pisanju tega prispevka.

Albert von Neipperg v Sardoujevi igri izjavi, da kot general v službi avstrijskega cesarja služi le Mariji Luizi. Ko ga cesar Napoleon zasači pred ženinimi vrati, ga obsodi na smrt, kar preprečita Fouché in gospa brez zadreg (madame Sans-Gêne), ki je nekoč prala perilo neznanega častnika Bonaparta. Kot je znano, je bil Neipperg res ljubimec in pozneje mož nekdanje francoske cesarice in parmske vojvodinje. Ker je bila Marija Luiza teta cesarja Franca Jožefa, se je cenzorju zdel ta lik problematičen.⁹ Cenzor je leta 1907 v drami *Ga. Walewska* (Gospođa Walewska) Milana Begovića popolnoma prepovedal omenjanje bavarskega prestolonaslednika Ludwiga Wittelsbacha, ki skuša s svojo poezijo osvajati mladoletno sestrično naslovne junakinje, druge osebe pa se iz njega norčujejo, češ da je malo gluhi in jecljajoč. Poznejši bavarski kralj Ludvik I. je bil stric tako Franca Jožefa kot njegove soproge Elizabete, saj sta bili njuni materi njegovi polsestri.

Dve leti pozneje je cenzor prečrtal celoten prvi prizor petega dejanja *Viljema Tella* (Wilhelm Tell), ko pridejo novice o umoru kralja Albrehta von Habsburga. Stauffacher njegovo smrt pospremi z naslednjimi besedami: »Prejemali smo milost od očeta; / Pa kaj prejeli smo od sina? Ali / Je nam potrdil našo svobodo, / Kar so pred njim storili vsi cesarji? / Je bil pravičen nam sodnik? Je bil / Pregarjanaj nedolžnosti zavetnik? / Je hotel sle poslušati, ki smo / V bridkosti in nadlogi k njemu jih / Poslali? Nič ni storil, célo nič.« (Schiller 1862: 192). Albrecht in njegov oče Rudolf sta veljala za utemeljitelja habsburške dinastije.¹⁰

Zaradi omemb danske kraljevine je bil za cenzuro sporen celo napotek duha sinu Hamletu: »Ne trpi; ne dovoli, da bi danska / Kraljeva postelja bilà ležišče / Nečistosti in krvosramnosti.« (Shakespeare 1899: 40).

Za cenzuro so bile sporne vsakršne omembe cesarja, celo rimskega. Ko mati dovoli Ben Hurju, da postane vojak, mu polaga na srce, naj služi Bogu,

⁹ Ko se je Napoleon poročil z nadvojvodinjo Marijo Luizo, je cenzura prepovedala uprizorjanje Collinovo drame *Smrt Friderika Prepirljivca* (Der Tod Friedrichs des Streitbaren). Tudi ta vojvoda je namreč zapustil svojo bizantinsko ženo, da bi se poročil z drugo (Bachleitner 2017: 248).

¹⁰ Že leta 1810 so na Dunaju uprizorili t. i. avstrijsko verzijo *Viljema Tella*. V tej različici velja Tell za hujskača, saj je Geßlerjeva oblast legitimna. Habsburški monarh pa je komaj omenjen (Bachleitner 2017: 250). Še leta 1904 so morali v Burgtheatru črtati vse omembe avstrijskega cesarja (Wagner 1961: 415).

ne cesarju, kar pa sta Wratschkova naslednika P(ertot) in Ternovec prečrtala.¹¹ Predmet cenzure so bili tudi povsem izmišljeni vladarji. Že dunajska cenzura je videla v igri *Kralj Harlekin* (König Harlekin) Rudolfa Lotharja napad na monarhijo, zato je moral dramatik delo predelati (Bachleitner 2009: 255).¹² V drami se osovraženi lahkoživi prestolonaslednik po očetovi smrti vrne domov v spremstvu Harlekina in Kolumbine. Ko si zaželi Kolumbine, ga Harlekin, ki mu je izredno podoben, ubije in poslej igra kraljevsko vlogo. Igralec je pri tem zelo uspešen, hkrati pa veliko razmišlja o absurdnosti vladanja, kar je bilo problematično za Wratschka, ki je imel pred seboj prevod zadnje verzije *Kralja Harlekina* in je moral sam opraviti cenzurne posege.¹³

Ker je Bach v Navodilu naročil, da je treba na odru preganjati vse, kar bi ranilo domoljubna čustva, je bil cenzor Pertot zelo pozoren na vsakršno omembo Avstrije in Avstrijcev. V že omenjeni predstavi *Viljema Tella* so ga zmotili švicarski vzkliki, naj se nikar ne priseže Avstriji. Tudi v *Revolucijski svatbi* (Revolutionsbryllup) danskega dramatika Sophusa Michaëlisusa so morali besedo Avstrijci zamenjati z Nemci, čeprav se delo dogaja v času francoske revolucije. V drami jakobinci ujamejo emigranta, ki se je vrnil poročiti svojo aristokratsko zaročenko. Ker je obsojen na smrt, mu uresničijo zadnjo željo, da sme z njo preživeti poročno noč.

V Gledališkem redu je poudarjeno, da na odru ni dopustna raba avstrijskih uradniških oblek in uniform.¹⁴ Že v Labichevi komediji *Potovanje g. Fajdiga* (Le voyage de Monsieur Perrichon) cenzor Wratschko leta 1899 ni dopustil rabe avstrijske uniforme. Še več, zahteval je tudi, da se »oseba stotnika Goloba ne sme predstavljati karikirano (pretirano)«. ¹⁵ Upokojeni stotnik beži pred svojo ljubico, ki bi se rada z njim omožila. Odvetnika celo poprosi, naj ga zaradi dolgov pošlje v zapor, da bo imel malo miru. Z g. Fajdigo pa se zaplete v slovnični spor. Ker poudarja, da je treba paziti, da se slovenščini (oz. francoščini), lepemu

¹¹ ARS, SI AS 16, Konvoluti, šk. 169, 1909/652. Kot je razvidno iz ugotovitev Katje Mihurko Poniž, sta Wratschka nasledila Mihael Pertot, ki se je podpisoval s P., in Stanislav Ternovec.

¹² V Gledališkem muzeju na Dunaju so v nekaterih izvodih (840800-B, 840801-B) še vedno ohranjene cenzorske pripombe in Lotharjeva predelava besedila.

¹³ ARS, SI AS 16, Konvoluti, šk. 168a, 1903/5135.

¹⁴ Instruction. Navedeno mesto, str. 1979.

¹⁵ ARS, SI AS 16, Konvoluti, šk. 168, 1899/5017.

čvrstemu dekletu, ne omadežuje snažno krilo, je zelo strikten pri pravopisu, manj izobraženi Fajdiga ga zato označi za zarobljenca, kar sproži dvoboj, ki se srečno razplete. Tragično pa se konča Anzengruberjeva drama *Četrta božja zapoved* (Das vierte Gebot), ko vojak zaradi družinskih sporov ustrelji svojega feldvebla. Cenzor Wratschko je v tej igri povsem prepovedal nošenje avstrijskih vojaških uniform. Leta 1902 pa je pokazal že malo več prožnosti, saj burke *Njen korporal* (Ihr Korporal) Karla Coste brez vojaštva sploh ne bi bilo možno uprizoriti. Opozoril je le na izpolnjevanje policijskih predpisov, nanašajočih se na nošenje avstrijskih vojaških uniform.¹⁶ Madžarski huzarski korporal Istvan v vojašnici muči mladega Rudolfa, ki takole toži: »Zdaj mu ni moj ovratnik pogodu, zdaj se mu zde moji škornji umazani, potem so se mi spet gumbi premalo svetili.«¹⁷ Težav mladega huzarja pa je konec, ko se njegov predpostavljeni, sicer strastni ljubitelj tokajca in paprike, zaljubi v Rudolfovo teto in postane – njen korporal.

Motenje vere

Bach na odru ni dovolil niti prikazovanja verskih običajev ali bogoslužnih opravil priznanih verskih skupnosti niti rabe duhovniškega liturgičnega oblačila.¹⁸ Tudi v poznejši *Kazenski postavi* je nekaj paragrafov posvečenih t. i. motenju vere (Religionsstörung):

Hudodelstvo motjenja vere stori: a) kdor z govorjenjem, djanji v natisnjenih delih ali razširjenih pisanjih, Boga preklinja; b) kdor bogoslužje kake v državi obstoječe vere moti, ali kdor, gerdo ravna s posodjem, za božjo službo namenjenim, ali sicer z djanjem govorjenjem, v natisnjenih delih ali razširjenih pisanjih, javno veri zaničevanje skazuje; c) kdor kristjana k odpadu od kristjanstva zapeljati, ali d) kdor neverstvo razširjati ali kak kristjanski veri nasproten kriv nauk raztrositi skuša.¹⁹

Strogo prepovedano je bilo tudi javno zasramovanje in zaničevanje naukov, običajev in ustanov zakonsko priznane cerkve ali verske skupnosti ter žaljenje verskega služabnika med bogoslužjem.²⁰ Tavčar je v že omenjenem govoru

¹⁶ ARS, SI AS 16, Konvoluti, šk. 168a, 1902/553.

¹⁷ Prav tam.

¹⁸ Instruction. Navedeno mesto, str. 1979.

¹⁹ *Kazenska postava zoper hudodelstva, pregreške in prestopke za avstrijsko cesarstvo* § 122, str. 54.

²⁰ Prav tam. § 303, III.

ljubljskega cenzorja označil za tako moralnega človeka, da bi se zelo čudil, »če ga po njegovi smrti ne bodo slovesno svetnikom proglasili«, hkrati pa se je šalil, da je nekeje črtal odstavek, da sta Adam in Eva roditelja nas vseh in torej tudi fajmoštra.²¹ Leta 1898 je cenzor Wratschko v komediji *Trije pari črevoljev* (Drei Paar Schuhe) Karla Görllitza prečrtal naslednji kuplet: »Če na drugem svetu ne bode, / Bal champetra za gospode, / jaz na sodni dan tedaj, / pač ne grem v nebeški raj. / Bolje tu se mi godi – / kaj me sveti raj skrbi.«²² Omemba nebeškega raja v hedonističnem kontekstu ni bila sprejemljiva.

Moteče so bile ljudske parafraze Biblije, zato je cenzor Wratschko v Hauptmannovi igri *Bobrov kožub* (Der Biberpelz) prečrtal naslednji stavek: »Jezus je govoril svojim učencem: Kdor nima žlice, je s prsti.« (Jesus sprach zu seinen Jüngern: Wer keinen Löffel hat, ißt mit den Finger), kar je tudi berlinska cenzura črtala leta 1893 ob praznovanju igre (Bellmann 1978:19). Prav tako nezaželeno so bile nove interpretacije biblijskih likov. V Kneislovi komediji *Satanova hči* (Die Tochter Belial's) skuša nova upraviteljica (v resnici pa njegova izgubljenka hči) rešiti depresivnega graščaka pred vplivom pobožnjakarjev, zato se predstavlja kot Evina hči 19. stoletja. Nasprotuje, da bi bila njena pradedinja vedno vsega kriva, saj bi moral Adam kot značajan mož sam odkloniti jabolko. Takšne misli je cenzor kajpak prepovedal.

Tudi dvomi o božji pravičnosti niso bili dobrodošli, saj bi to lahko povezovali s širjenjem neverstva. Avstrojudovski pisatelj in nekdanji tovarnar Philipp Langmann je po resničnih dogodkih napisal socialno dramo *Jernej Turazer* (Bartel Turaser), v kateri delavci stavkajo, ker se je mojster neprimerno vedel do nekega dekleta. Žena Jerneja, ki je bil glavni očevidec, prepriča, naj priča v mojstrovo korist in sprejme podkupnino, saj so njuni otroci bolehní. Kljub drugačnim mojstrovim obljubam so vsi stavkajoči nato odpuščeni, otroci umro zaradi preobledenosti, osovraženi Jernej pa si postavlja naslednja vprašanja, ki jih je cenzor Wratschko eliminiral:

Dejal mi bodeš, pojdi v cerkev, tam dobiš one, ki sprašujejo in odgovarjajo. To vem, kaj mi odgovore: skušnjava, kogar bog ljubi, tega tepe, spokorjenega grešnika ljubi on. Zakaj mi ni pripustil, da bi se spokoril, zakaj me je takoj udaril kot togotnež. In skušnjava. Take

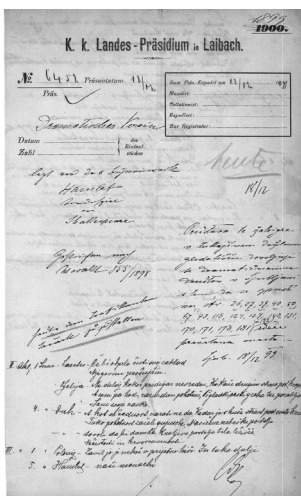
²¹ Stenografični zapisnik sedme seje deželnega zbora kranjskega v Ljubljani, II. 4. 1900, str. 121.

²² ARS, SI AS 16, Konvoluti, šk. 168, 1898/4586.

so skušnjave, to je vendar uboj duše! Ako vse grešnike tako zadene, kot je mene, ne preostane veliko. Potem vsega tega ne potrebujem (Langmann 1899: 110).²³

V drami *Morala gospe Dulske* (Moralnošč pani Dulskiej), v kateri Gabriela Zapolska smeši malomeščanske vrednote, saj gospa odpove stanovanje najemnici, ker je skušala napraviti samomor, hkrati pa tolerira sinovo afero z njeno služkinjo, je Wratschkov naslednik Ternovec še leta 1910 zahteval, da se beseda »sveta« zamenja s »plemenita«.²⁴

Poseben izziv so bile duhovniške vloge, ki so bile razmeroma pogoste. Že leta 1899 je cenzor Wratschko v *Hamletu* znatno skrajšal prizor Ofelijinega pogreba.²⁵ Njen brat Laert takole zagrozi duhovniku, ki se izgovarja, da je storil vse, da bi bila samomorilka pokopana v posvečeni zemlji: »Iz njenega nedolžnega telesa / Vzcvetêjo naj vijolice! / Povem ti, / Duhovnik trdosrčni, plavala / Bo njena duša v koru angeljskem, / Med tem ko ti tulêč boš ležal!« (Shakespeare 1899: 181–182).

Slika 1. Zapisnik o cenzuri Shakespeareovega *Hamleta*, 1899. Arhiv Republike Slovenije, SI AS 16, Konvoluti, šk. 168, št. 6452.

²³ ARS, SI AS 16, Konvoluti, šk. 168, 1899/4864. Zanimivo, da je dunajska cenzura kljub opazni socialistični tendenci to proletarsko igro dovolila (Borower 1988: 263–264).

²⁴ ARS, SI AS 16, Konvoluti, šk. 169, 1910/151.

²⁵ ARS, SI AS 16, Konvoluti, šk. 168, 1899/6452. Že prej je bil ta prizor v Avstriji prepovedan, saj se duhovniški liki niso smeli pojavljati na odru (Bachleitner 2017: 251).

Istega leta je isti cenzor črtal vzklik pastora Mandersa v Ibsenovih *Strahovih* (Gengangere), kako lahko oblast trpi, da živijo umetniki neporočeno skupaj s partnericami, ter vprašanje mizarja, kaj bi sam storil, če bi bil v položaju njegove pokojne žene.²⁶ Posebej kočljiva je bila vloga duhovnika Eduarda Schöna v ljudski igri *Četrta božja zapoved* Ludwiga Anzengruberja. Čeprav ljubi svojega učitelja glasbe, Hedvig silijo v poroko z bogatašem. Duhovnik ji zabiča, naj uboga starše in tako svojo srečo prepusti Bogu. Ko se učitelj po letu dni spet sreča z nekdanjo simpatijo, je Hedvig predmet obrekovanj, ki jim njen mož verjame. Učitelj, ki je zdaj feldvebel, se spre s sinom obrekovalca, ta pa ga na mestu ustrelji. Duhovnik Schön skuša Hedvig, ki se je ločila od moža in izgubila otroka, potolažiti, saj ji bo Bog, ki ji je naložil takšne preizkušnje, vtil tudi moč, da jih bo lažje prenašala, ona pa mu zabrusi:

Pred leti je bival medicinec v naši hiši, ki sem ga kot deklica črtala iz vsega srca, ker je rezal uboge domače zajčke – žive. Dobro je vedel, koliko se sme zanašati na moč teh živalic, ali mu ostanejo mrtve pod nožem, ali koliko časa bi ostale žive in trpeče, če bi jim dal z dobrim negovanjem moč, da prebijajo te izkušnje. [...] Ali hočete, naj verjamem, da je tudi Bog tak medicinec?²⁷

Ker je igra s četrto božjo zapovedjo v naslovu (Spoštuj očeta in mater, da boš dolgo živel in ti bo dobro na zemlji) že ob prazvedbi na Dunaju doživela cenzurne posege in cerkveno kritiko, ni presenetljivo, da je cenzor Wratschko leta 1900 prečrtal omenjeno Hedvigino izjavo.²⁸ Dunajska cenzura je bila občutljiva na kritiko te božje zapovedi, saj bi lahko kritika starševske avtoritete sprožila erozijo monarhične (Keller 1989: 86).

Na odru ljubljanskega gledališča je bil dokaj pogost tudi konflikt med duhovnikom in učiteljem.²⁹ Leta 1900 je cenzor Wratschko zahteval, da se v drami Maxa Dreyerja *Poskusni kandidat* (Probenkandidat) »predstavljajo vse vloge, in zlasti vloga prepozitova in direktorjeva, v smislu pisateljevem, kakor

²⁶ ARS, SI AS 16, Konvoluti, šk. 168, 1899/5590.

²⁷ ARS, SI AS 16, Konvoluti, šk. 168a, 1900/4401.

²⁸ Prav tam.

²⁹ Leta 1906 so na Dunaju uprizorili Fidelovo igro *Učitelj iz Seespitza* (Der Lehrer von Seespitz), ki prikazuje konflikt med učiteljem in vaškim župnikom v zvezi z vplivom na šolo. Tri leta pozneje pa še Hawelovo igro *Odrešitev* (Erlösung) s podobno motiviko. Poskusi rekatolizacije so v tem času porodili močan antiklerikalizem (Borower 1988: 213, 215).

jih je označil sam, ne pa kot karikature«. ³⁰ Prepozit, »imenitne zunanosti, finih potez in velikih sanjavih oči«, sicer član šolskega nadzorstva, in direktor, ki uvaja obvezno udeležbo nedeljske maše, zahtevata, da mladi profesor prirodoslovja pred dijaki prekliče svoje darwinistične poglede. Ker ne more sprejeti, da bi bil njegov poklic poslej laganje (kar je cenzor tudi prečrtal), se učitelj ne ukloni in doživi dijaško podporo. Štiri leta pozneje je isti cenzor v Ibsenovem *Sovražniku svojega naroda* (En folkefiende) prečrtal norčevanje otrok iz pastorge opazke, da je delo kazen za naše grehe, ter učiteljično misel, da mora v šoli otrokom lagati in učiti marsikaj, česar sama ne verjame.³¹

Tudi pogovori v spovednici niso bili zaželeni, saj je cenzor Wratschko leta 1905 v Sardoujevi *Tosci* prečrtal besede, ki jih spovednik nameni naslovni junakinji, namreč naj prijatelja Cavaradossija pripelje na pravo pot, če želi, da ji bog odpusti pregrešno ljubezen. Sveta ljubezen očisti posvetno. Ker ni uspešna, si ne upa več k spovedi.

Neizprosen je bil Wratschko tudi pri prepovedi rabe liturgičnih predmetov ali oblačil. Ob dovoljenju za uprizoritev drame *Bratje sv. Bernarda* (Die Brüder von St. Bernhard) je zahteval, naj se igralci izognejo vsakega pretiravanja in karikiranja. Kolikor je mogoče, naj se omeji raba religioznih emblemov, v kapiteljski dvorani pa odpade nameravani oltar.³² Sporen je bil mali oltar s križanim in dvema svečama na svečnikih. Igra, ki jo je najbrž tudi po lastnih spominih napisal nekdanji premostratenski menih Anton Ohorn, opisuje ideološke spore v nekem samostanu. Na koncu br. Simon, kot njegov avtor, demonstrativno izstopi iz samostana.³³ V dovoljenju za uprizoritev Halbejeve drame

³⁰ ARS, SI AS 16, Konvoluti, šk. 168a, 1900/6007.

³¹ ARS, SI AS 16, Konvoluti, šk. 168a, 1904/3548. Zanimivo, da je bil *Sovražnik svojega naroda* prva Ibsenova igra in sploh prva naturalistična drama, ki so jo uprizorili v dunajskem Burgtheatru, premiere se je udeležil sam cesar in ostal do konca (Borower 1988: 151–152).

³² ARS, SI AS 16, Konvoluti, šk. 168a, 1905/3776.

³³ *Bratje sv. Bernarda* je bilo prvo dramsko delo, ki je obravnavalo samostansko okolje. Ker naj bi se v samostanu po mnenju dramatika dobro počutili le pobožnjakarji, klečplazci, stremuhi in gorečneži, značajni ljudje pa bijejo notranje boje, je cenzura to delo najprej leta 1904 prepovedala, nato pa po posredovanju ministrskega predsednika Koerberja dovolila. Klerikalna glasila so tedaj zapisala, da so na premieri v ložah sedeli agitatorji gibanja Los von Rom, na stojščih pa je stala socialdemokratska mladina, vsi pa so ploskali protisamostanski tendenci igre (Borower 1988: 206–211).

Mladost (Jugend) pa je cenzor zahteval, da morata oba duhovnika, župnik in kaplan, nastopiti »brez izjeme v navadni črni suknji«, prepovedal je tudi slovenje njunih priimkov.³⁴

Leta 1906 je veliko zanimanja vzbudila uprizoritev Hugojeve romantične drame *Lukrecija Borgia* (Lucrece Borgia). Cenzorja Wratschka je zmotila oznaka, da je Lukrecija krvosramnica z obema bratoma in s svojim očetom, ki je papež.³⁵ Sporna je bila tudi naslednja izjava Lukrecijinega soproga Alfonsa d'Este, ferrarskega vojvode: »Studi se mi vaš oče, ki ima cel seraj žena kakor turški sultan Bajazet, [vaš oče, ki je antikrist], vaš oče, ki polni ječe z vzvišenimi dostojanstveniki in kardinalski zbor z banditi, tako da se vsakdo videč oboje v rdeči spravi, kaznjence na galerah in kardinale, nehote vpraša ali so galerski kaznjenci kardinali ali kardinali kaznjenci na galerah« (Hugo 1906: 78). Tu je opazna prevajalčeva samocenzura, saj je že sam izpustil identifikacijo papeža Aleksandra VI. z antikristom.

Žaljenje javne morale³⁶

Že Bach je na odru prepovedal vse, kar žali sramežljivost in moralo. *Kazenska postava* pa je bila še bolj precizna: »Kdor v podobah ali z nečistimi deli nravnost (lepo zaderžanje) ali sramežljivost hudo in tako žali, da se očitno pohujšanje

³⁴ ARS, SI AS 16, Konvoluti, šk. 168a, 1904/4122. Dunajska cenzura je leta 1893 Halbejevo igro, ki naj bi žalila verska čustva prebivalstva, prepovedala, saj bi se na odru soočila ultraliberalni župnik in ekstremno fanatični kaplan. Šest let pozneje so dramo, da bi lažje dovolili dovoljenje, prestavili iz katoliške Šlezije v protestantsko Zahodno Prusijo, katoliškega župnika predelali v evangeličanskega pastora, kaplana pa v kandidata, a cenzura se je tokrat zbala protestantske skupnosti v Avstriji. Poskus zasebne uprizoritve je preprečila celo policija. Halbejeva igra je postala simbol spora med laično in katoliško srenjo, dokler niso oblasti leta 1901 dovolile njenega uprizarjanja (Borower 1988: 177–189). V slovenščino je dramo prevedel Ivan Cankar (pod psevdonimom A. Gradar), ki v pismu Govekarju omenja prekrasno štimungo, hkrati pa priznava, da je moral dramo lokalizirati (*Pisma I.* 161–162). Ker je Cankar slovenil priimke nemških likov (župnik Hoppe je postal Vidmar, Hartwig pa Koren), je cenzor zahteval originalno poimenovanje oseb ter izrecno naznanilo v gledališkem listu, da se dejanje vrši v Rosenau, v poljskem okraju zahodne Prusije.

³⁵ ARS, SI AS 16, Konvoluti, šk. 169, 1906/544.

³⁶ V zvezi s tem gl. tudi poglavje Katje Mihurko Poniž v tej knjigi.

daje, je kriv prestopka, in naj se obsodi v hud zapor od osmih dni do šestih mescov.«³⁷

Tavčar se je v svojem znamenitem govoru dotaknil vprašanja ščitenja javne morale, za kar je sicer poklicana tudi gledališka cenzura, ki pa to opravljajo otročje, ob tem pa navajal primer, kako so v nemškem gledališču v Ljubljani uprizorili Offenbachovo *Lepo Heleno* (La belle Hèlène):

No, naš cenzor je ni prepovedal, vendar pa je imel grozovite skrbi za moralo. Pripoveduje se, da je pri predstavi tičal za kulisami ter pazil, da se dotična lepa Helena morda preveč ne razkrije pred občinstvom. Potem pa, ko je bila igra v lepem tiru, je, kakor se mi je iz verodostojnega vira povedalo, ta mož, ki je polen skrbi za moralo, pritekkel v parter in strahopezdljivo vprašal: »Hat man vielleicht zuviel gesehen?«, na kar je naravno dobil odgovor: »Nein, wir hätten noch mehr sehen wollen.« (Veselost. – Heiterkeit.). Ta slučaj omenjam pa le zagledel, ker hočem visoki zbornici pokazati, kakšne skrbi ima naša slavna gledališka cenzura za moralo.³⁸

Tavčar se je nadalje pošalil, da leta 1899 tudi Shakespeare ni našel milosti pri ljubljanskem cenzorju, saj je očitno tudi veliki dramatik v mnogih ozirih spisal, kar ne ugaja cenzoričnim principom, ki veljajo pri deželni vladi:

Omenjam, da je eden najlepših prizorov v *Hamletu* – in to s splošno človeškega stališča, ne samo s stališča kakega princa – tisti, ko pri igri kraljevič Hamlet leži pred Ofelijo in jej hoče glavo položiti v naročje. Razgovor pri tem je tak, da je končno umesten in se radi njega nobeden ne more pohujšati. Ali naša slavna cenzura je tisto sceno črtala in kraljeviču prepovedala, da ni smel glave položiti v naročje svojega dekleta in da javno ni smel povedati, da je jako prijetno ležati pred nogami svoje ljubice!³⁹

Tudi v Shakespeareovem mitološkem dramskem besedilu so bili namigi na spolnost problematični. Leta 1903 je cenzorja Wratschka v komediji *Sen kresne noči* (A Midsummer Night's Dream) zmotila Píramova tožba, zakaj je narava ustvarila leva, ki mu je na tak način defloriral Tizbo.⁴⁰ Tri leta pozneje se je isti cenzor spopadel z nekaterimi izjavami favnovskega gozdnega duha Čateža

---

³⁷ *Kazenska postava zoper budodelstva, pregreške in prestopke za avstrijsko cesarstvo* § 516, str. 179.

³⁸ Stenografični zapisnik sedme seje deželnega zbora kranjskega v Ljubljani, II. 4. 1900, str. 121.

³⁹ Prav tam.

⁴⁰ ARS, SI AS 16, Konvoluti, šk. 168a, 1903/659.

(Waldschrat) v Hauptmannovi pravljичni drami *Potopljeni zvon* (Die versunkene Glocke). Prečrtal je verz, s katerim kozjenogi duh pohotno osvaja vilo (Hauptmann 1923: 9), zmotil ga je tudi Čatežev nasvet ljubosumnemu povodnemu možu, ki je spoznal, da njegova vila ljubi človeškega zvonarja: »Kar je, to je: ni mar ji povodnjak! / In ko ji ni, ne bodi kot otrok: / morjé globoko, svet je dolg, širok. / Rusalko zgrabi, z njo se razdivjaj, / po paševsko se vrzi v direndaj: / naposled ti bo tudi prava reč, / ko vidiš ju, da gresta skupaj leč.« (Hauptmann 1923: 65).⁴¹

Cenzurni posegi v zvezi s spolnostjo so bili izraziti v naturalističnih besedilih. Leta 1903 je Dramatično društvo uprizorilo Bataillevo adaptacijo Tolstojevе mojstrovine *Vstajenje* (Résurrection). Kot je znano, knez Nehljudov zapelje služabnico Maslovo, ki pozneje zanosi. Dekle je odpuščeno iz službe, otrok umre, nato pa konča v javni hiši, kjer se domnevno zaplete v umor. Cenzorja Wratschka so zmotile besede Ustinova, pomočnika v zaporniškem lazaretu, s katerimi nadleguje bolno Maslovo: »Skoraj bi mislil, da ti je to nekaj popolnoma novega. Prej se pač nisi tako branila. [...] Jaz sem fant, kakor jih je malo. Takemu pač ne bo rekla ženska, kakor si ti, ne.«⁴²

Leto dni pozneje je v že omenjeni Halbejevi igri *Mladost* Wratschko sicer dopustil predporočne »ljubavne prizore« med Ano in Hansom, a zahteval, da se »igrajo čim dostojneje.«⁴³ Ko za njih izve fanatični kaplan Schigorski, ki želi dekle pahniti v samostan, kjer naj bi se odkupila za materine grehe, pride do katastrofe.

V Hauptmannovi drami *Rose Bernd* je cenzor Wratschko leta 1907 prečrtal Streckmannove očitke naslovni junakinji, da je videl, kako se je poročeni Flamm igral z njenimi kitami in jo položil na pašnik. Prečrtal je tudi poznejše Rosine očitke, da ji je Streckmann strgal jopico in kiklo ter jo posilil.⁴⁴ Komaj tri leta poprej je Burgtheater, ki ga je tedaj vodil Paul Schlenther, Hauptmannov

⁴¹ ARS, SI AS 16, Konvoluti, šk. 169, 1906/4964. Poznejša knjižna izdaja Funtkovega prevoda, ki jo tu citiram, se nekoliko razlikuje od rokopisne različice.

⁴² ARS, SI AS 16, Konvoluti, šk. 168a, 1903/4582. Dunajski cenzor, ki je sicer leta 1903 predstavo dovolil, je vendar poudaril, da ni treba preveč kritizirati ruskega pravosodja (Borower 1988: 336).

⁴³ ARS, SI AS 16, Konvoluti, šk. 168a, 1904/4122.

⁴⁴ ARS, SI AS 16, Konvoluti, šk. 169, 1907/5473.

prijatelj, sicer dobil dovoljenje za uprizoritev *Rose Bernd*, a je bila po petih ponovitvah umaknjena s sporeda. To je zahtevala nadvojvodinja Marija Valerija, najmlajša hčerka cesarja Franca Jožefa, ki je med prizorom detomora zelo opazno zapustila gledališče. Cesar pa je tedaj izjavil, da igre kot *Rose Bernd* ne bi smele imeti vstopa v Burgtheater (Marx 1998: 125; Wagner 1961: 407, Borower 1988: 162).

Posebej občutljiva je bila cenzura pri komičnih omembah Venere. V komediji *G. ravnatelj* (Monsieur le directeur) Alexandra Bissona in Fabricca Carréja je Wratschko leta 1898 prečrtal sintagmo Venerin hribček, ki ga vedeževalka začuti na ravnateljevi roki.⁴⁵ Enajst let pozneje pa je njegovega naslednika Ternovca zmotil opis Venerinega kostuma v komediji *Olimpijske igre* (Olympische Spiele): »nič in lepa rožica spodaj«.⁴⁶

Še več preglavic je cenzorju predstavljal motiv zakonolomstva. V komediji *Zaza* Bertona in Simona, ki je navdahnila tudi Leoncavallovo opero, mlada pevka izve, da ima njen ljubimec ženo, kar takole komentira: »Umevno je, če vara kdo ženo, toda če vara ljubico. Zakon je spona in mož ostane vedno mož«.⁴⁷ Omenjeni stavek je cenzor Wratschko leta 1902 obarval rdeče.⁴⁷ V Donnayjevi komediji *Rozza Bernier* (La bascule) pa je dve leti pozneje prečrtal moževo priznanje ženi, da jo je nameraval varati in da je v ta namen pripravil celo paviljon v Auteilu.⁴⁸

Jeseni 1907 je Dramatično društvo cenzuri predložilo burko *Florette in Patapon*, ki sta jo spisala Maurice Hennequin in Pierre Veber. Florette je poročen s prelestno Riquette, Patapon pa z na videz bolj zadržano in delavno Blanche. V koketno Riquette je zaljubljen še njun blagajnik in družinski zaupnik Julien, ki bi ga radi oženili. Ko morata moža poslovno v London, gre Blanche skupaj z Riquette k svojemu ljubimcu v obalno letovišče. Tu pa se znajdetata tudi oba soproga, ki sta zamudila parnik. Medtem ko je Patapon bolan, Florette osvaja neko damo, njegova žena pa se zabava z Julienom, ki bi jo moral čuvati. Skratka, komedija številnih ljubezenskih zapletov. Čeprav

⁴⁵ ARS, SI AS 16, Konvoluti, šk. 168, 1898/4583.

⁴⁶ ARS, SI AS 16, Konvoluti, šk. 169, 1909/3131.

⁴⁷ ARS, SI AS 16, Konvoluti, šk. 168a, 1902/4120.

⁴⁸ ARS, SI AS 16, Konvoluti, šk. 168a, 1904/4295.

je ministrski predsednik Ernest von Koerber že leta 1903 znatno liberaliziral predpise o gledališki cenzuri, je bila »gola poželjivost« na odru še vedno prepovedana. Pri vsaki deželni oblasti so tedaj že imeli stalne cenzurne svete, ki so jih sestavljali dva literarno izobražena uradnika in strokovnjak iz pisateljskih, kritičkih ali učiteljskih vrst.⁴⁹ Fran Milčinski, c. kr. sodni tajnik, ki je predstavljal sodno uradništvo, je podal pravo pravno ekspertizo o komediji *Florette in Patapon*:

Igra v resnici ne sodi na naš oder. Kjer obstoji občinstvo zgolj iz lahkoživcev obojega spola, ki prihajajo v gledališče nalašč zaradi hrane take vrste, ondi pač lahko, da ni pomisleka zoper nje uprizoritev. Za naše solidno občinstvo, za naše meščanske in uradniške žene in hčere, za naše vedno zelo mnogobrojno zastopano dijaštvo igra ni. Prekosmata je v dejanju in v izrazih! Ne pikantnega, ampak mučen, oduren vtis bi napravila! Zlasti drugo dejanje je tako, da bi se utegnil zanimati zanje celo državni pravdnik s stališča § 516 K. z.! Tem hibam se ne da priti v okom s črtami, ker bi jih bilo treba ne le čez posamezne besede in stavke, ampak čez cele prizore, ki pa brez njih igra ne bi imela smisla. Zato je prav, da se v celoti prepove iz ozirov na javno nravnost.⁵⁰

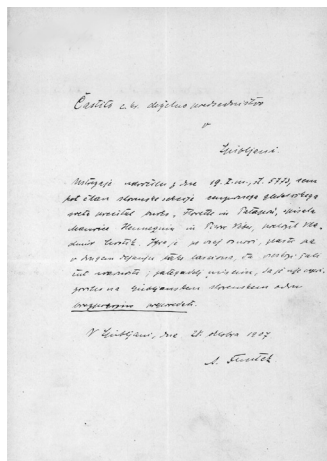
S tem mnenjem se je strinjal tudi Anton Funtek, predstavnik literatov v cenzurnem svetu, ki je poudaril, da je igra, zlasti v drugem dejanju, tako lascivna, da veseskozi žali čut nravnosti, zato bi po njegovem mnenju morali njeno uprizoritev brezpogojno prepovedati.⁵¹ Konec novembra so sporočili Dramatičnemu društvu, da predsedništvo, opiraje se na § 3 Gledališkega reda iz leta 1850, prepoveduje uprizoritev omenjene igre, ker »utegne nemoralna snov in lascivna dikcija te burke žaliti čut nravnosti in javno spodobnost«. ⁵² Zanimivo, da je bila uprizoritev te igre dovoljena že tri leta pozneje.

⁴⁹ Slovenski prevod Koerberjevega navodila. ARS, SI AS 16, Konvoluti, šk. 166, N° 35–49.

⁵⁰ ARS, SI AS 16, Konvoluti, šk. 169, 1907/5935.

⁵¹ Prav tam.

⁵² Prav tam.

Slika 2. Funtkova cenzorska presoja prepovedane komedije *Florette in Patapon* Mauricea Hennequina in Pierra Vebra, 1907. Arhiv Republike Slovenije, SI AS 16, Konvoluti, šk. 169, št. 5935.

Leta 1909 je imel Wratschkov naslednik P(ertot) veliko dela z Bourgetovo dramo *Razporoka* (Un Divorce),⁵³ kar je zanimivo, saj gre za odrsko adaptacijo teznega romana, ki slavi neločljivost zakonske zveze. Gabrielle se je v drugič poročila z g. Darrasom le civilno, saj je njen bivši mož še živ. Sama spet odkrije boga in bi rada prejela obhajilo, v veri pa vzgaja tudi njuno hčerko, čemur mož nasprotuje. Po nenadni smrti bivšega moža Gabrielle zahteva od Darrasa, da jo napravi za ženo še pred bogom, kar pa sam zavrača, saj je zanj civilni zakon zakonit. Kljub temu, da je Koerber cenzorje poučil, da morajo upoštevati, kako se izpreminjajo časi, kadar se na odru razpravljajo realna vprašanja, je cenzor znatno oskubil to tedaj zelo aktualno besedilo.

Sinteza: cenzura *Salome*

Septembra 1905 je Dramatično društvo zaprosilo za dovoljenje za uprizoritev Wildove *Salome*. Cenzor Wratschko je zapisal, da bi bilo z ozirom na tukajšnje razmere bržkone upravičeno prepovedati uprizoritev iz moralno-religijskih razlogov, ker pa je bilo delo, četudi pogojno, že uprizorjeno tako v Pragi

⁵³ ARS, SI AS 16, Konvoluti, šk. 169, 1909/494.

kot na Dunaju, bi lahko isto prišlo v poštev tudi v Ljubljani.⁵⁴ Cenzor se je očitno skliceval na člen Gledališkega reda, da predstava ne potrebuje novega dovoljenja, če je bila igra poprej že uprizorjena v glavnem mestu kronovine. Ker je Dramatično društvo predložilo samo nemški prevod *Salome*, ne pa tudi slovenskega, je mogoče predvidevati, da so pričakovali zavrnitev. Kakor koli že, Wratschko se je na policijski direkciji pozanimal, pod katerimi pogoji je bila dovoljena dunajska uprizoritev *Salome*, Dramatično društvo pa je pozval, naj predloži slovenski prevod. Doslej neidentificirani prevajalec je *Salomo* slovenil po nemškem prevodu Wildovega intimusa Hermanna von Teschenberga. Zanimivo, da se ni odločil za prevod Hedwig Lachmann, ki ga je Richard Strauss uporabil kot libreto za svojo opero. Ta je le dober mesec po ljubljanski uprizoritvi doživela praizvedbo v Dresdnu (Mecke 2016: 24). Prevod danes ni več v evidenci, posamezni odlomki so se ohranili le v cenzorjevem dosjeju.

V Wildovi *Salomi* je Wratschko našel prav vse prepovedane sestavine, od omemb vladarja, motenja verskih čustev do žaljenja javne morale. Cenzor je tako prepovedal pogovor med Kapadočanom in vojakom o tetrarhovem bratomoru. Prvi meni, da je strašno zadaviti kralja, drugi pa odvrne, da je njegov vrat ravno tak kot vsak drugi. Cenzor je odstranil Johanaanovo zmerjanje Herodiade, naj zapusti »posteljo sramote in krvoskrumbe«. Znatno je skrajšal pogovor med njim in Salomo, prečrtane so bile vse komparacije njegovega belega telesa z lilijo in s snegom. Na odru je bila nezaželena tudi nasprotna Salomina replika: »Tvoje telo je ostudno kakor telo gobavca. Podobno posteljni strani, kjer bivajo gadje, kjer zidajo škorpijoni svoja gnezda. Tvoje telo je pobeljen grob z zoprno vsebino.« Cenzor ni dovolil dramski Salomi, da bi se dotaknila Johanaanovih črnih las. Tudi komentar juda, da Jezus pač ni mesija, če je pri Samarijanih, ki so prekleto ljudstvo, ker ne prinašajo darov v tempelj, je moral biti izbrisan. Cenzor je prepovedal Herodove očitke, da je Herodiada jalova, njegovo pripombo, da je povsem mogoče, da je Bog z Johanaanom, ter izjavo, naj kralji nikdar ne prisegajo: »Ako prisego prelomim, je strašno, grozno je tudi, ako jo izpolnim.« Precej je skrajšal poslednji Salomin monolog, zlasti metaforiko jezika in njeno izpoved ljubezni: »In še sedaj Te ljubim, ljubim samo tebe. Žeja me po lepoti tvoji. Po ljubezni tvoji koprnim. [...] Princesa sem bila, a Ti si me zavrnel. Bila sem devica, Ti si mi odvzel devištvo, bila sem nedolžno čista, ti si vlil ogenj v moje žile.« Posebej pa je cenzor poudaril, naj se Johanaanova glava poda zagrnjena.⁵⁵

⁵⁴ ARS, SI AS 16, Konvoluti, šk. 168a, 1905/3340.

⁵⁵ Prav tam.

Sklep

Že od konca 18. stoletja so se avstrijski cenzorji držali načela, da morajo biti pri gledališki cenzuri bolj striktni kot pri natisnjenih delih, ki jih po letu 1848 niso več predhodno pregledovali. Gledališka uprizoritev, kritična do vere in vladarja, je trdil dunajski igravec Friedrich Wilhelm Ziegler, lahko napravi več škode kot vsi pamfleti skupaj, saj sugestivnost izrečene besede, ki jo slišijo tisoči, zareže globlje kot kakršno koli hladno politično pisanje, ki ga bere le peščica (Goldstein 2009: 8). V obravnavanem obdobju je imela Ljubljana izrazito prizadevnega cenzorja – Oskarja Wratschka. Upošteva je stari Gledališki red iz 1850 je posegal v predložena besedila ob ironiziranju članov vladarske družine ter zlasti pri t. i. motenju vere in žaljenju javne morale. Koerberjeva liberalizacija pri ljubljanski cenzuri ni zelo opazna, saj ni spreminjala postavk o morali. Se pa pri nekaterih uprizoritvah (*Mladost*, *Bratje sv. Bernarda*, *Rose Berna*) ni mogoče izogniti vtisu, da je gledališki ravnatelj izbiral tekste, s katerimi se je odmevno ukvarjala že cenzura v prestolnici. Kakor koli že, cenzura je bila ena temeljnih določnic gledališkega življenja, igra je bil uprizorjena le, če je cenzor podpisal, da se »predstava v tukajšnjem deželnem gledališču« dovoli. Le redko pa so bile igre v celoti prepovedane.

Viri

ARS – Arhiv Republike Slovenije:

SI AS 16, Deželno predsedstvo za Kranjsko, Konvoluti:

šk. 166:

N° 35–49: Slovenski prevod Koerberjevega navodila

ANALIZIRANA CENZORSKA DOVOLJENJA

ARS – Arhiv Republike Slovenije:

SI AS 16, Deželno predsedstvo za Kranjsko, Konvoluti:

šk. 168 (Slovenske predstave 1893–1899):

1898: *G. ravnatelj* (4583), *Trije pari črevljev* (4586)

1899: *Jernej Turazer* (4864), *Potovanje g. Fajdige* (5017), *Bobrov kožub* (5403), *Strabovi* (5590), *Hamlet* (6452)

- šk. 168a (Gledališke predstave 1900–1905):
 1900: *Četrta božja zapoved* (4401), *Poskusni kandidat* (6007)
 1901: *Vzgojitelj Lanovec* (4416), *Klub samcev* (4778), *Nadzornik spalnih vagon* (5068)
 1902: *Njen korporal* (553), *Rdeči talar* (1031), *Madame Sans-Gene* (3996), *Zaza* (4120), *Quo vadis?* (5219)
 1903: *Sen kresne noči* (659), *Satanova bči* (1237), *Krasna Lida* (4132), *Karikature* (4202), *Vstajenje* (4582), *Kralj Harlekin* (5135)
 1904: *Sovražnik svojega naroda* (3548), *Mladost* (4122), *Rozina Bernier* (4295)
 1905: *Tosca* (699), *Saloma* (3340), *Bratje sv. Bernarda* (3776), *Mirozov* (4010)
- šk. 168b:
 1912: *Boubouroche* (3238), *Številka 17* (3384), *Gozd* (3559), *Upnik* (3902)
- šk. 169 (Vpisnik dovoljenih gledaliških predstav 1896–1913):
 1906: *Lukrecija Borgia* (544), *Gizdavki* (4110), *Potopljeni zvon* (4964)
 1907: *Gospa Walevska* (5046), *Roza Bernd* (5473), *Florette in Patapon* (5935)
 1909: *Viljem Tell* (164), *Razporoka* (494), *Vroča tla* (648), *Ben Hur* (652), *Revolucijska svatba* (2394), *Olimpijske igre* (3131)
 1910: *Morala gospe Dulske* (151)
 1911: *Beneški trgovec* (2985), *Reka* (3870), *Vesele ženske windsorske* (4032)

Korpus dramskih besedil

OBJAVLJENA DRAMSKA BESEDILA, PO KATERIH JE NASTALA CENZURA

- Begović, Milan, 1906: *Gospođa Walevska*. Zagreb: Hrvatska knjižara. (Upriz. 1907).
- Hauptmann, Gerhart, 1923: *Potopljeni zvon*. Poslovenil Anton Funtek. Ljubljana: Zvezna tiskarna. (Upriz. prve verzije 1906).
- Schiller, Friedrich, 1862: *Viljem Tell*. Poslovenil France Cegnar. Celovec: Janez Leon. (Upriz. 1909).
- Shakespeare, William, 1899: *Hamlet, kraljevič danski*. Gorica: A. Gabršek. (Upriz. 1899).
- Shakespeare, William, 1905: *Beneški trgovec*. Poslovenil Oton Župančič. Ljubljana: Slovenska matica. (Upriz. 1911).

DRAMATIČNO DRUŠTVO (DD)

- Anzengruber, Ludwig, 1900: *Četrta božja zapoved*. Prev. Engelbert Gangl. DD 212.
- Balučki, Mihael, 1901: *Klub samcev*. DD 521.
- Bataille, Henry in Tolstoj, Lev Nikolajevič, 1903: *Vstajenje*. Prev. E. Vodeb. DD 789 (Upriz. 1904).
- Berton, Pierre in Simon, Charles, 1902: *Zaza*. Prev. F. T. DD 520.
- Beyerlein, Franz Adam, 1905: *Mirozov*. Prev. Janko Kessler. DD 465.
- Bisson, Alexandre in Carré, Albert, 1898: *G. ravnatelj*. Prev. Fran Govekar. DD 468.
- Bisson, Alexandre, 1901: *Nadzornik spalnih vagonov*. Prev. Fran Govekar. DD 472.
- Bourget, Paul in Cury, André, 1909: *Razporoka*. Prev. Vladimir Svetek. DD 735.
- Brieux, Eugène, 1902: *Rdeči talar*. Prev. Fran Svetič. DD 714.
- Costa, Karl, 1902: *Njen korporal*. DD 543.
- Donnay, Maurice, 1904: *Rozina Bernier*. Prev. Fran Tekavčič. DD 550 (Upriz. 1905).
- Dreyer, Max, 1900: *Poskusni kandidat*. Prev. Josip Mazi. DD 386. (Upriz. 1903).
- Ernst, Otto, 1901: *Vzgojitelj Lanovec*. Prev. Ivan Šega. DD 688.
- Faster, Otto in Wallace, Lewis, 1909: *Ben Hur*. Prev. kl. DD 515.
- Faster, Otto, 1903: *Krasna Lida*. Prev. Ivan Podgornik. DD 551.
- Görlitz, Karl, 1898: *Trije pari črevoljev*. Prev. Konrad Vodušek. DD 683.
- Halbe, Max, 1911: *Reka*. Prev. Minka Govekar. DD 413.
- Hennequin, Maurice in Veber, Pierre, 1907: *Florette in Patapon*. Prev. Vladimir Levstik. DD 217. (Upriz. 1910 pod naslovom *Zakonske metode*).
- Hugo, Victor, 1906: *Lukrecija Borgia*. Prev. J. J. in A. J. DD 660.
- Ibsen, Henrik, 1899: *Strabovi*. Prev. Fran Goestl. DD 225.
- Kisielewski, Jan August, 1903: *Karikature*. Prev. M. Švigelj. DD 633.
- Kneisel, Rudolf, 1903: *Satanova hči*. Prev. Blaž Logar. DD 264.
- Kraatz, Curt in Neal, Max, 1909: *Olimpijske igre*. Prev. Fran Kobal. DD 150.
- Labiche, Eugène in Martin, E., 1899: *Potovanje g. Fajdige*. Prev. Fran Svetič. DD 628.
- Langmann, Philipp, 1899: *Jernej Turazer*. Prev. Josip Mazi. DD 574.
- Lothar, Rudolf, 1903: *Kralj Harlekin*. Prev. Minka Govekar. DD 581.
- Ohorn, Anton, 1905: *Bratje sv. Bernarda*. Prev. Fran Kobal. DD 805.
- Sardou, Victorien in Moreau, Émile, 1902: *Madame Sans-Genes*. Prev. Ivan Škerjanec. DD 615.
- Sardou, Victorien, 1905: *Tosca*. Prev. Alojz Benkovič. DD 424.
- Siekiewicz, Henryk in Barret, Wilson, 1902: *Quo vadis?* Prev. Fran Svetič. DD 631.
- Skowronek, Richard, 1912: *Številka 17*. Prev. Vladimir Levstik. DD 698.
- Štech, Vaclav, 1909: *Vročja tla*. Prev. M. Pleško. DD 635.

ARHIV DRAME (AD)

- Courteline, Georges, 1912: *Boubouroche*. Prev. Vladimir Levstik. AD 95.
 Halbe, Max, 1904: *Mladost*. Prev. A. Gradar (= Ivan Cankar). AD 193.
 Hauptmann Gerhart, 1899: *Bobrov kožub*. Prev. Josip Mazi. AD 38. (Upriz. 1908).
 Michaëlis, Sophus, 1909: *Revolucijska svatba*. Prev. Fran Kobal. AD 192.
 Molière, 1906: *Smešne precioze*. Prev. Friderik Juvančič. AD 58.
 Shakespeare, William, 1903: *Sen kresne noči*. Prev. Oton Župančič. AD 78.
 Shakespeare, William, 1911: *Vesele ženske windsorske*. Prev. Fran Govekar. AD 203.
 Strindberg, August, 1912: *Upnik*. Prev. Vladimir Levstik. AD 233. (Upriz. 1913).
 Zapolska, Gabriela, 1910: *Morala gospe Dulske*. Prev. Fran Kobal. AD 271.

* Cenzurne pripombe izgubljenih prevodov Hauptmannove *Rose Bernd*, *Gozda Ostrovskega*, Wildove *Salome* in Ibsenovega *Sovražnika svojega naroda* so bile rekonstruirane po sodobnih prevodih.

Literatura

- BACHLEITNER, NORBERT, 2009: The Habsburg Monarchy. V: Robert Justin Goldstein (ur.): *The Frightful Stage: Political Censorship of the Theater in Nineteenth-Century Europe*. New York: Berghahn Books. Str. 228–264.
 BACHLEITNER, NORBERT, 2017: *Die literarische Zensur in Österreich von 1751 bis 1848*. Dunaj: Böhlau.
 BELLMANN, WERNER, 1978: *Gerhart Hauptmann. Der Biberpelz*. Stuttgart: Reclam.
 BOROWER, DJAWID CARL, 1988: *Theater und Politik. Die Wiener Theaterzensur im politischen und sozialen Kontext der Jahre 1893 bis 1914*. Dunaj: Universität Wien (disertacija).
 DOVIĆ, MARIJAN, 2021: Slovenian Literature and Imperial Censorship after 1848. *Slavica TerGestina* 28, št. 1, str. 268–295.
 GOLDSTEIN, ROBERT JUSTIN, 2009: Introduction. V: Robert Justin Goldstein (ur.): *The Frightful Stage: Political Censorship of the Theater in Nineteenth-Century Europe*. New York: Berghahn Books. Str. 1–21.
 KELLER, MECHTHILD, 1989: Nachwort. V: Ludwig Anzengruber: *Das vierte Gebot*. Stuttgart: Reclam. Str. 85–103.
 MARX, FRIEDHELM, 1998: *Gerhart Hauptmann*. Stuttgart: Reclam.
 MECKE, ANN-CHRISTINE, 2016: *Strauss. Salome*. Leipzig: Henschel.
 WAGNER, HANS, 1961: Die Zensur am Burgtheater zur Zeit Direktion Schlenethers 1898–1910. *Mitteilungen des österreichischen Staatsarchivs* 14, str. 394–420.